

סח

הנאה מכסף שנתקבל בעקבות חוק הגנת הדייר (דינא דמלכותא דינא)

את מכתבך מיום כ"ו סיון דנא, קראתי בשימת לב וענין רב. "חוק הגנת הדייר" העסיק את מחשבתי זמן רב, ותמיד תמהתי על היושר והצדק שבו. אך מכאן ועד לביטויים במכתבך החרוף רחוקה הדרך.

בראשונה אציין כי "דינא דמלכותא דינא" הוא הלכה פסוקה, ומקורה בכמה מקומות בגמרא (נדרים כ"ח בבא-קמא קי"ג בבא-בתרא נ"ד: גיטן י:), ונפסקה ברמב"ם (ה' גזילה פ"ה הי"א) וטור ושו"ע (חו"מ סי' שס"ט ובכמה סימנים נוספים), וזו אחת מן ההלכות המעטות המוסכמות ללא כל חולק (הריטב"א נדרים שם).

ובביאור מושג הלכתי זה כתב הרשב"א (במס' בבא-בתרא שם) כל מסים וארנוניות ומנהגות של משפטי המלכים שרגילים להנהיג במלכותם דינא הוא, שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו והלכך דין גמור הוא ואין למחזיק בממון חבירו עפ"י חוק המלך הנהוג בעיר משום גזל.

בדברים אלה יש תשובה ברורה ופשוטה לעצם שאלתך, אם אותו סכום כסף הנלקח מבעל-בית בהתאם ל"חוק הגנת הדייר" (והנראה בעיניך כגזל גמור), מותר הוא מן הדין או לאו. שכיון שבא לידו של האדם מכח החוק שהנהיגה המלכות אין בו משום גזל, ומותר לקבלו וליהנות ממנו, ואפשר לכתוב על מצבתו של אדם זה "פה נטמן האיש הצדיק התם והישר וכו' וכו'", ואין הנאתו מכסף זה פוסלו מתוארים אלה, אם מבחינות אחרות הולמים הם אותו.

ואם יש עוד ספיקות בלבך, אוסיף לציין לך שיש מי שכתב ש"דינא דמלכותא דינא" נלמד מדין "הפקר בית דין הפקר", ודין זה הרי למדוהו ממקרא מפורש (עיין במס' גיטין ל"ו:), ואם-כן כיון שהממון בא לידו מכח חוק המלכות, הרי שזכה בו כזוכה מן ההפקר.

ולתמיהתך כיצד יש בכח החוק לעקור איסורי תורה חמורים, הלא "איש זה ישב בדירת בעל-הבית עשרות שנים, גזל עשק ושדד אותו ע"י תשלום שכר-דירה אפסי, ואיך יקח עתה מבעל-הבית סכום גדול פי כמה וכמה משכר הדירה ועם דמי המפתח וכו' וכו'". דע, כי אף שהענין נראה ממבט ראשון קשה ותמוה כפי שתיארת אותו, כבר כתבו הגאונים שכאשר השליט הקב"ה את המלכויות בעולמו, השליטן על ממון בני אדם לשלוט בו כרצונם, ואפילו בישראל, ככתוב: ועל גויתנו מושלים ובבהמתנו כרצונם (עיין בתשובות הגאונים תש"ב, המקרא בנחמיה ט — ג).

ובכן, חוקי המלכות יונקים משלטון אלקי שניתן בידם וחובתנו להאמין שכל מה שהמלכות עושה הוא רצון שמים, כי לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ וטנו.

והנה יש מגדולי הפוסקים הסוברים שאין "דינא דמלכותא דינא" אלא בדברים שהם לתועלת המלכות כגון עניני מסים וכדומה, אבל לא בדברים שבין אדם לחבירו, ולעומתם יש החולקים וסוברים שאף בדברים שאינם נוגעים למלכות דינו דין ואפילו בדברים שבין אדם לחבירו (עיין בזה באורך רב בשפתי-כהן על חושן-המשפט סי' ע"ג ס"ק ל"ט בד"ה וכל זה כתבתי, שהאריך שם ביותר וציין סברות החולקים ומקורו בדברי הרמ"א בסי' שס"ט ס"ח), נראה לי שבקשר ל"חוק הגנת הדייר" דעת הכל היא ש"דינא דמלכותא דינא", וננסה תחלה להסביר קצת מהותו של חוק זה ואולי נצליח להצדיקו במקצת.

כאשר הוחק חוק זה, למעשה בתקופת המנדט הבריטי בא"י, היתה כנראה הכונה, למנוע התמוטטות אותו מעמד עני שישב בדירות שכורות, שכן כאשר פרצה מלחמת העולם השניה והחל יוקר שערים והאמרת מחירים, היה בודאי גם שכר הדירה עולה יחסית, ואין ספק שהיו דיירים שלא היתה ידם משגת לשלם שכר-דירה גבוה, ואם בכל יתר מצרכי החיים יכולים היו להסתפק במועט, הרי שהיו בודאי מנושלים מדירותיהם אם לא היתה ידם משגת לשלם את מלוא המחיר, ואז היו נופלים ללא ספק למעמסה על הממשלה שהיתה עסוקה אז במלחמה אכזרית נגד אויב משותף לנו ולהם, וגם כאשר קמה מדינת-ישראל, יתכן והיה זה ג"כ שיקול מוצדק שלא ינשלו אותם דיירים ויפלו על שכמה של הממשלה, שהיתה עסוקה גם במלחמה וגם בביסוסה ובנינה של המדינה.

נקל לתאר כמה קשה היה מצב המדינה, לו עלו מחירי שכר-הדירה יחסית ליוקר המחיה הכללי, דוקא בתקופה של קליטת עליה, ומצוקה גדולה בדיוור, ולכן, יש מקום להניח שחוק זה טוב הוא גם למדינה, ואין זה בגדר דברים שבין אדם לחבירו. ולכל הדעות חל על חוק זה כלל, "דינא דמלכותא דינא".

ושמא יטען הטוען למה צריכים דוקא בעלי בתים אלה לסבול את הנטל על שכמם הם, נשאל אנו אותם, ומה יכלה הממשלה לעשות במצב בו נמצאה. סתם בעלי-בתים עשירים הם, והרי זה כאילו הפקירה הממשלה רכושם לצורך קליטת עליה והקלת העומס מעליה, וכבר ציינו ש"הפקר בית-דין הפקר".

ודאי הוא שיש בעלי-בתים שכל מחיתם היתה על דירות אלה, וסבלם גדול עקב "חוק הגנת הדייר", כמו"כ היו ודאי דיירים שמצבם הכלכלי היה טוב ולא היו זקוקים להגנת חוק זה, אבל אין לך חוק שחלק מהצבור אינו סובל ממנו, ואפילו במשפטי תוה"ק כותב הרמב"ם (במורה-נבוכים בחלק ג' פרק ל"ד)

„שהתורה לא תביט אל המועט, אבל כל מה שתרצה ללמד דעת או מעשה מועיל, יכוון בו הענין על הרוב ולא תביט אל המעט, או לנזק שיביא לאחד מבני האדם... ועליך לבחון הענינים הטבעיים אשר התועלת הכללית הנמצאת בהם יש בכללם נזק לפרט“. דוגמת השמש או הגשם שהם ברכה רבה לעולם, ועלולים להביא נזק רב לפרטים בודדים. כך הוא הדבר במשפטי תורתנו הקדושה, ומכל-שכן בחוקי ונימוסי בני-אדם. ולבסוף אציין כי „דינא דמלכותא דינא“ תופס בעניני ממון בלבד, או תקנות ממלכתיות שלא יבואו העם לידי ריב וקטטות (שו"ת הרשב"א ח"ב סי' שנ"ו) ולא בשום מקרה אחר, ומכאן תשובה לכל יתר תמיהותיך במכתבך, לגבי אותם מלכים או ממלכות שגזרו וחוקקו „חוקים ומשפטים אשר לא-טובים“ ונענשו, וזה דבר פשוט ביותר, שלא העירותי עליו אלא להשיב על תמיהתך.

ולכן, ברור שאותו קרוב משפחתך הרוצה לקבל את הסכום שבעל-הבית מעניק לו כדי שיעזוב את ביתו, אינו עובר על שום איסור לא מן התורה ולא מדברי סופרים, אלא שאם אתה לא היית רוצה ליהנות מכסף זה אם היה בא מעשה זה לדרך קדוש ייאמר לך.

בסיום דברי הנני מסכים אתך, שיש בכל זאת עול גדול לבעלי הבתים ב„חוק הגנת הדייר“, ובית המחוקקים חייב למצוא דרך ניאותה לתיקון המצב בהקדם.